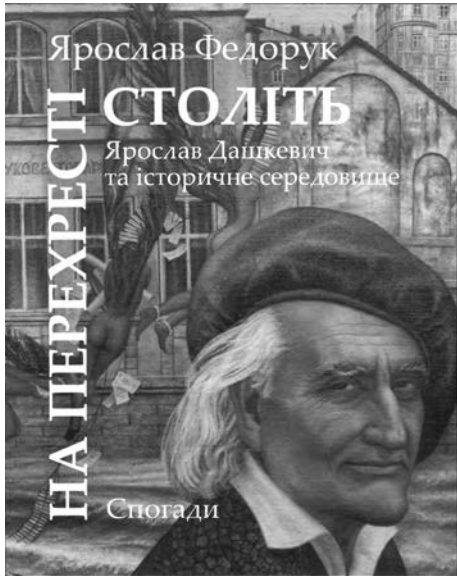

РЕЦЕНЗІЇ Й ОГЛЯДИ

Федорук Я.

На перехресті століть: Ярослав Дашкевич та історичне середовище: Спогади. – К.: Критика, 2017. – 232 с., ХХХІІ іл.

Спогади сучасних українських істориків – доволі рідкісне, а в певному сенсі майже унікальне явище. Тим паче, коли йдеться не про давноминулі часи, а про події, постаті, факти, обставини, процеси, котрі досить добре відклалися в пам'яті й до сьогодні продукують асоціації, збуджують емоції та почування, нав'язують порівняння, рефлексії.

Мабуть, фатум сучасності тією чи іншою мірою тяжіє над більшістю представників нашого фахового цеху, котрі зазвичай уникають або цураються жанру мемуарної розповіді про недавню минувшину, попри строкате й феєричне розмаїття, просто-таки буйство нинішніх медійних, культурних та інтелектуальних практик. Імовірно, у такий спосіб дається взнаки одне з низки домінуючих професійних табу, яке нав'язливо застерігає нас від гаданих проєкцій на кшталт: що було б, якби...?!

Та, можливо, справляє свій суперечливий, а у чомусь руйнівний вплив усепроникна медійність і тотальна швидкоплинність нашого часу, коли нав'язливий супутній флер стрімко зростаючих інформаційних потоків немовби розчиняє, нівелює думки та спостереження, які потенційно мали б розгорнутися в мемуарних історіях. Очевидно, свою роль відіграють і банальні резони, котрі повсякчас спонукають потенційного мемуариста відкладати в «довгу шухляду» авто- й гетеропроекції конкретної життєвої історії. Адже спомини в тому чи іншому вигляді є самобутнім звітом, своєрідним різновидом персональної історії історика, ба навіть сповіддю про життя. Так чи інакше, брак мемуарів сучасних істориків якоюсь мірою примушує замислитися про нашу фахову самообмеженість, принаймні спонукає з відмінної перспективи переглянути звичну конфігурацію творчих практик.

Мемуарна історія, викладена у книзі Ярослава Федорука – добре знаного дослідника доби Хмельниччини, зокрема її міжнародних і дипломатичних вимірів¹, є чудовою нагодою подивитися на академічне середовище з іншого ракурсу, так би мовити «зсередини». Звісно, спогади автора нерозривно поєднані з його авторефлексіями як історика, зокрема з засадничою самопроєкцією життєвого та професійного вибору, який побутує в біографії кожного історика, котрий пов'язує свою долю зі служінням Кліо. Та мемуарна оповідь Я.Федорука здебільшого розгортається не у царині внутрішніх рефлексій, почувань і спостережень, а скерована назовні, себто репрезентує ту самотню частину культурного ландшафту, що її в історії науки метафорично нарекли «простором довіри».

Отож головні герої його мемуарної історії – історики на їхній професійній чи академічній авансцені, із-поміж яких рефреном пролягає постать Ярослава Дашкевича – незабутнього вчителя Я.Федорука. Сюжетна канва мемуарної розповіді розгортається переважно в координатах «території історика», зокрема пропонує авторську візію щодо старих і, мабуть, вічних історіографічних питань: чому люди стають істориками? як набувають професійного досвіду? як віднаходять той неповторний чар свого фаху посеред мозольної, напруженої й не завжди привабливої, а часом доволі рутинної повсякденної праці?

Початковим і, водночас, переломним моментом представленої мемуарної історії є конституювання нового інституціонального майданчика, котрим стала заснована Археографічна комісія АН УРСР, на теренах якої Я.Федорукові випало торувати свій шлях історика. Саме з археографічних практик, пов'язаних із підготовкою покажчиків до перевидання монументальної «Історії України-Руси» М.Грушевського, розпочалися ті наукові студії, котрі перетворили автора спогадів із дослідника-початківця на визнаного вченого з поважним фаховим реноме.

Сюжетний калейдоскоп мемуарної історії Я.Федорука пропонує цілу низку яскравих образів українських істориків, урешті-решт насичену, сповнену барв і кольорів, світла й тіні багатоманітну палітру людських взаємин та наукових практик. Видається, що саме цей характер мемуарної оповіді, котра репрезентує добре відомих науковців на перехресті багатьох площин персонального буття, зокрема на межі приватного й публічного, професійного та буденного, одиничного й загального, свого та чужого, індивідуального й колективного, зовнішнього та внутрішнього становить її найбільшу цінність. Адже завдяки мемуарним замальовкам до усталених уявлень, узвичаєних обрисів наших сучасників додаються ті риси й деталі, котрі назавжди поглинув би незримий, але подеколи такий швидкий і безжальний біг історичного часу.

Скажімо, з авторської розповіді несподівано довідуємося про надзвичайну ретельність Я.Дашкевича у ставленні до адміністративних справ – характерна риса, котра начебто зовсім не вкладається в побутуючий образ цього

¹ Див., напр.: *Федорук Я.О.* Віленський договір 1656 року: Східноєвропейська криза і Україна у середині XVII століття / Наук. ред. Я.Дашкевич. – К., 2011. – 623 с.

історика (с.33), його оригінальну манеру усного й, заразом, тактовного рецензування текстів дослідників-початківців (с.34–35), динамічне балансування між романтичним, скептичним і почасти сатиричним сприйняттям тодішньої дійсності (с.71) та інші нюанси, які кидають світло на його стиль життя і творчості.

Та в мемуарній історії Я.Федорука представлено й образи окремих періодів наукового буття, приміром 1991–1995 рр., який під впливом книги І.Світличного поетично-пародійно означено як «Археографія в “Парнасі”». Утім насправді за цією влучною метафорою переховується, точніше постає, не тільки буття осередку львівських істориків-археографів за часів нестримного розгулу дикої ринкової стихії, а й непересічні персональні історії ряду початкуючих учених, які, попри тогочасні негаразди, із головою занурилися у світ науки. Більше того, майже до кожного образу своїх львівських колег автор додає надзвичайно цікаві, а часто-густо зворушливі, промовисті подробиці щоденного буття.

На сторінках споминів Я.Федорука виразно й колоритно відкриваються побутові обставини та хронічні фінансові негаразди, часом курйозні ситуації і дружнє кешкування, які, мабуть, чудово відтіняють той дух захоплення, зачарування Історією, котрий кермував творчими потугами та самим життям молодих adeptів Клію. Водночас до цієї мемуарної історії органічно входять конкретні свідчення й факти про редакційні та видавничі практики, здійснені або нереалізовані проекти, складнощі й виклики, котрі поставали в підготовці наукових праць – періодичних і серійних, зокрема таких відомих видань, як «Україна в минулому», «Український археографічний щорічник», «Львівські історичні праці», збірник на пошану Я.Дашкевича «Marra Mundi» тощо.

У мемуарну розповідь Я.Федорука введено й давні ремінісценції, пов'язані з драматичними сторінками біографії Я.Дашкевича та його дружини Л.Шереметьєвої-Дашкевич, як-от ув'язнення, дисидентські пригоди, про які автор здебільшого дізнавався випадково з переказів і спогадів інших осіб (с.97–102). Власне, ставлення до цього болісного та травматичного досвіду, здобутого за радянської доби, передусім прагнення не демонструвати його широкому загалу, відкривають самотутній духовний шар інтелектуалів-дисидентів, зокрема притаманну більшості представників цієї генерації етичну чесність.

Ще одним гроном мемуарної історії Я.Федорука є спогади про родину Крип'якевичів, які безпосередньо пов'язані з історичними студіями автора, присвяченими Хмельниччині. До мемуарної оповіді входять елементи фамільних переповідань про І.Крип'якевича, приміром епізод з історії «почесного заслання» до Києва, про зберігання й охорону приватного архіву опального академіка, котрим опікувалася його родина (с.105–108) та ін.

Архіву І.Крип'якевича (його інвентарний опис уклав і видав автор цих спогадів)² Я.Федорук присвятив окремий мемуарний нарис. У його оповіді

² Див.: Архів Івана Крип'якевича: Інвентарний опис / Упор. Я.Федорук; наук. ред. І.Бутич, Я.Дашкевич, О.Купчинський. – К.: Л., 2005. – XXX, 252 с.

Йдеться не тільки про історію вивчення та укладання інвентарного опису цієї колекції, а й про авторські враження, почування, спостереження, котрі поставали під час читання, опрацювання документів і матеріалів знаного науковця. Приміром, Я.Федорук замислюється щодо покручених, зламаних життєвих історій ряду українських учених 1940-х рр., які потрапили під страшний молох двох тоталітарних режимів (с.180). Ці епізоди хоч-не-хоч нав'язують трагічні асоціації до історії української історичної науки середини ХХ ст.

Важливою особливістю того «простору довіри», котрий змальовує Я.Федорук, є формування комунікативних зв'язків зі старшим поколінням учених, які стали безцінним досвідом у фаховому вишколі молодих дослідників. Завдяки цій комунікації авторові випала щаслива нагода близького творчого спілкування з визначним українським істориком і сходознавцем О.Пріцаком, котрий був офіційним опонентом на захисті його кандидатської дисертації «Туреччина та її васали у відносинах з Богданом Хмельницьким у 1654 р.» (с.142–151).

Ще одна гілка мемуарної історії Я.Федорука присвячена родині Бутичів – історикам-архівістам Іванові Лукичу й Марії Іванівні (с.187–195). У його розповіді спогади про цих українських інтелектуалів, їхні духовні, культурні риси переплітаються з цікавими згадками про архівні та джерельні пошуки, манеру творчого спілкування, котрі породжують небуденні спостереження щодо історії української науки 1950–1960-х рр.

Урешті прикінцевий жмут спогадів Я.Федорука пов'язаний з останніми сторінками життєвої історії Я.Дашкевича, котрі накладаються на важкі особисті почування – хвороба і смерть матері та вирізняються надзвичайною емоційною відвертістю й щирістю.

У композиційному плані спомини Я.Федорука не є монотонно структурованою оповіддю, а здебільшого репрезентують багатоманітну мемуарну мозаїку, котра виявляє неабиякий хист автора до літературно-образного викладу. Цей доволі рідкісний талантизм поміж фахових істориків, які мимоволі дотримуються неписаних канонів наукового письма, надає оповіді художнього забарвлення. До споминів долучено цікаву ілюстративну добірку, котра складається з понад 30 сторінок світлин.

Із нинішньої перспективи, особливо на тлі революційних подій і російсько-української війни, в якій автор брав участь як офіцер Збройних сил України, ця мемуарна розповідь про істориків і середовище їхнього буття генерує чимало асоціацій, порівнянь та рефлексій щодо складної, динамічної, контраверсійної сучасності. Сподіваємося, що спогади нашого доброго колеги Ярослава Федорука стануть чудовим прикладом для написання й публікації мемуарів сучасних істориків, а це дозволить зберегти, зафіксувати неповторні, унікальні свідчення з тернистої історії нашого фаху в Україні.

Олексій Ясь (Київ)